

Mali kralj slovenskega liberalizma

"Visoškega gospoda" Ivana Tavčarja (1851–1923) so pristaši povzdignili v emblem rodoljubnega liberalizma na Kranjskem, nasprotniki pa so ga šteli za njegovo maskoto. Oboji so imeli za svoje misli tehtne razloge. Na Tavčarjeve privrženke je napravila neizbrisen vtis njegova osebnost, ki je izžarevala samozavest. Pritrjevali so imenitnemu in sugestivnemu pisatelju, čigar umetniško potenco je bilo mogoče samo hote – se pravi z večjo ali manjšo mero nagajivosti ali hudobije – ignorirati, zares prezreti pa se je ni dalo. Nad njegovim umetništvom, ki je v nezatajljivo osebnem slogu na eni ter v popolnem soglasju s temeljnimi nazorskimi načeli dunajske moderne na drugi strani razodevalo, da je smrt najvišji trenutek – celo pravcata apoteoza – življenja, so se lahko zmrdovali zgolj pedanti, katerih modrost je zastala pri slovnici, medtem ko ji neskončne izrazne možnosti slovenščine niso bile preveč mar.

Tavčar je prav tako bil impresiven govornik, po drugi strani pa tudi radodaren narodni prvak. V polni meri se je zavedal svoje voditeljske vloge med sodobniki. Treba je reči, da si je ni pribarantal na kramarskem semnju, temveč jo je pošteno plačal – ker svojega položaja ni razumel kot cenenega. Kdor je v času meščanov, ki je skušal demokratizirati vrline aristokratske epohe, stal v prvih vrstah, se je preprosto moral odlikovati. Dejansko se ni mogel izogniti vlogi vzora. Drugi so človeku namreč zaupali samo, če je že prej pokazal sposobnost zase – zlasti s pomnožitvijo premoženja ali z izobrazbenim dvigom do univerzitetne diplome ali doktorskega naslova. Tavčar je poskrbel za oboje.

Bil je nekaka utelesitev Jurčičevega Lovreta Kvasa v življenjski stvarnosti in je tudi kot tak pritegoval pozornost rojakov. Literarni liki so namreč bili v 19. stoletju in v začetku 20. vse kaj drugega, kot so danes: neredko so se preobrazili v sublimne podobe generacij. Knjige so v dobi, ko se je bliskovito širila pismenost, s tem pa tudi razumevanje sveta in obzorja posameznikovega pričakovanja, oblikovale ljudi v mnogo večji meri kot kdaj koli prej in pozneje. Zasenčile so celo časnike, ki so prav zato z velikim zanimanjem spremljali dogajanja v "republiki duhov". Bleiweis v svojem gospodarskem listu – v *Kmetijskih in rokodelskih novicah* – gotovo ni brez globljega premisleka objavljaj literarnih del. Nekatera

od njih, kakor Prešernove pesmi in "povest v verzih" *Krst pri Savici*, so vse do danes ostala temeljni kamni slovenske kulture.

Nasprotniki so prav tako imeli mnogo razlogov za to, da so v Tavčarju videli svojevrstno poosebitev rodoljubnega liberalizma na Kranjskem. Ivan Šušteršič ga je po pričevanju Henrika Tume okoli leta 1890 doživiljal kot "absolutnega malega kralja". Kljub omejenosti svoje priznanosti se je vedel kot brezprizivna avtoriteta. Komajkomu je bilo mogoče spregledati, da je Tavčar vsestransko ambiciozen – prav nič sramežljivo se je skušal intabulirati na položaj Bleiweisovega naslednika pri "očetovanju narodu" –, ob tem pa je bil le redko sposoben hladnokrvne politične presoje. Največje težave je imel s strateškimi premisleki. V ozkih krogih, kadar je bil "visoški gospod" odvisen samo od sebe, si je seveda znal pridobiti podporo. Zato pa ni bil sposoben učinkovito organizirati širšega gibanja. V 19. stoletju, ko je v habsburški monarhiji kraljeval Schmerlingov kurialni parlamentarizem, ki ni skrival svojih korenin v stanovskem redu – posamezne skupine prebivalstva so imele na deželnem in državnem nivoju tolik odstotek poslancev, kolikršen je bil njihov delež pri vplačilu neposrednih davkov v cesarsko blagajno –, se to niti ni zdela usodna pomanjkljivost. Toda potem ko sta dve konservativni vladi, Taaffejeva in Badenijeva, v času fin de siècla (1882, 1896) znatno razširili volilno pravico, je politika postala zadeva množic. Namen tega premika je bil oslabiliti nemškoavstrijske "elitne naprednjake", ki so po izgonu s hodnikov oblasti leta 1879 s še večjo vnemo kot prej tolkli po nacionalističnem bobnu, da bi si pridobili kar najširšo podporo med mestnim prebivalstvom. Kakršen koli ekskluzivizem, ki je bil prej običajen – zanemarjanje interesov revnih neglasovalcev je celo olajševalo dogovore med zastopniki teženj izdatnejših davkoplačevalcev –, je sedaj deloval kot mlinski kamen. Nastopila je nova epoha. Parlament ni bil več posvetovalnica izbrancev, ki se trudijo za sprejem kar najbolj razsodnih

ukrepov, temveč javna tribuna. Arena. Včasih je postal tudi cirkus. Govorniki so prenehali prepričevati kolege, da imajo prav; iz dneva v dan očitneje so prek časnikarskih poročil nagovarjali svoje volivce ter jim dokazovali, kako goreče se zavzemajo za njihovo blaginjo. Zato so kdaj pa kdaj zapele tudi pesti. Veliki pretep v dunajskem Državnem zboru novembra 1897, v katerem je eno najopaznejših vlog odigral zastopnik dolenjskih trgov in mest Fran Šuklje, ni bil le živopisna ilustracija poslanske vneme, marveč predvsem izraz spremembe načina političnega boja. Odtlej so ure tekle drugače kot poprej.

Tavčar, ki se ni zavedal epohalne globine premikov v dobi fin de siècla – sodil je, da gre le za politično dekoracijo oziroma draperijo –, je bil tako za pripadnike naglo rastočega katoliškega gibanja kakor za pristaše sleherni dan močnejše socialne demokracije nasprotnik, kakršnega so si lahko le želeli. Med liberalci je bil arbiter v vsem, novim volivcem, ki jih je bilo veliko, pa ni imel česa ponuditi. Revni ljudje preprosto niso vedeli, čemu bi glasovali zanj in za njegove somišljenike. Tavčar, ki se je v času študija na Dunaju očitno navzel ekonomističnih nazorov svojega profesorja na pravni fakulteti Carla Mengerja, je verjel v nadčasne zakone gospodarske dejavnosti; prilagajanje zgodovinski stvarnosti in krajevnim razmeram se mu je zdelo nepotrebno. Zato si ni belil glave s posebnimi problemi in potrebami svojih rojakov, ki so se bili zaradi počasnosti gospodarske (industrializacija) in hitrosti kulturne (zmanjševanje nepismenosti, izboljšanje zdravstva, higienizacija) modernizacije prisiljeni v vse večjem številu izseljevati v naglo razvijajoče se Združene države Amerike in Nemčijo. Priseganje na ekonomistični neintervencionizem, ki ga je nekoliko omiljevalo le načelno – zares vse prej kot energično in konkretno – zavzemanje za združništvo, je Tavčarja oddaljevalo od množic preprostih Slovencev. Te so ga sicer spoštovale kot pisatelja, toda to je bilo za splošno pritrjevanje njegovim političnim potezam odločno premalo.

Zdi se, da se je "visoški gospod" tega vsaj do določene mere zavedal in svoje ustvarjalske priznanosti ni poskušal dajati zmerom na tehtnico sodobnikov. Nekaj svojih najbolj bojovito politično učinkujočih spisov – tudi distopični roman 4000 in "resnično povest" *Izgubljeni Bog* – je zato podpisal s psevdonimom. Pomenljivo pa ne s tistim, ki ga je dojemal kot najosebnejšega, tj. z "Emil Leon". Tudi nenehne "farške gonje", ki jih je proti posameznim duhovnikom in zoper politično angažirane posvečence nasploh sprožal v tisku pod svojim nadzorom, je večinoma prepuščal od sebe popolnoma odvisnim "izvajalcem del", zlasti nesrečnemu Miroslavu Malovrhu. Toda dnevnik *Slovenski narod*, nad katerim si je Tavčar s premetenimi pomiritvenimi potezami po višku afere s protinemiškimi in protikatoliškimi dopisi Davorina Hostnika Krutorogova (1887) – nad njimi se je kranjskemu deželnemu glavarju Josipu Poklukarju potožil celo cesar Franc Jožef – pridobil popoln nadzor, je zaradi tega postajal zloglasen. Njegove kampanje so tik pred prvo svetovno vojno tudi v očeh nekaterih liberalcev postale navadna "škandalografija". Časi, ko je bil vzklík: "Pa v *Narod* vas bomo dali," najhujša in najučinkovitejša kritika, so tedaj že minili. Aferaški senzacionalizem, ki se ni ogibal lansiranju izmišljenih vesti – Miroslav Malovrh je nad takim ravnanjem zgroženemu Ivanu Hribarju nekoč prostodušno dejal, da je pač treba lagati, dokler ljudje ne začno verjeti potiskanemu papirju –, je izvotlil zaupanje v javno besedo. Čedalje več ljudi je vedelo, da mediji težijo k doseganju takšnega ali drugačnega vnaprej zastavljenega učinka oziroma cilja, medtem ko je verodostojnost izrečenega oziroma zapisanega postranskega pomena. "Visoški gospod" je kljub inflacijskemu razvrednotenju spragmatizirane besede, od katere polnega pomena je bil kot pisatelj odvisen, povsem pristajal na takšno stanje. Liberalni postulat ločevanja posameznih sektorjev življenja – zlasti javnega in zasebnega – mu je omogočal, da v tem ni videl moralnega problema.

Tavčar, ki si je s pridobitvijo odločilne besede pri *Narodu* zagotovil vodilno mesto v rodoljubnem liberalnem taboru na Kranjskem, se je srečeval s politiki povsem drugačnega kova. Razen maloštevilnih Nemcev in iz dneva v dan manj vplivnih renegatov, ki so se usmerili k obrambi obstoječega posestnega in političnega stanja, so bili vsi njegovi ključni tekmeči zagovorniki gospodarskega intervencionizma in aktivizma. Zavedali so se, da ni več mogoče spregledati v stiski živečih množic. Janez Evangelist Krek je za potrebe slovenskega pretežno podeželskega okolja uspešno "homologiziral" prvotno mestnemu prebivalstvu namenjeno nemškoavstrijsko krščanskosocialno doktrino. Katoliški tabor, ki ga je njegov prvi politični prvak, kanonik Karel Klun, umeščal v konservativne koordinate, je tako dobil še v sodobnih razmerah in tendencah utemeljeno krilo. Gosta mreža cerkvenih ustanov se je angažirala v celotnem javnem življenju – od politike do gospodarstva. Zacvetelo je združništvo, ki ga je kot instrument pospešenega in vsestranskega slovenskega razmaha zagovarjal mladoslovenski prvak Josip Vošnjak. Da je ta zmerno liberalni politik imel v svojih poznejših letih pozitiven odnos do nekaterih zamisli krščanskih socialcev, dejansko ne preseneča. Od Tavčarja skoraj generacijo starejši Vošnjak je razumel, da se mora vsako politično gibanje v naglo modernizirajočem se svetu množicam predstaviti z nizom programskih idej na vseh področjih. Priseganje zgolj na kulturno prebujenost in zavzemanje za pretežno jezikovne pravice je v labirintih čedalje kompleksnejšega modernejšega življenja več kot očitno postajalo preozko. Bil je čas širjenja konceptov in zavzemanja novih prostorov. Treba je bilo definirati stališče do vse večjega števila problemov, ki so zadevali poklicno in izkustveno čedalje bolj individualizirane ljudi.

Liberalci so v srednjeevropskem prostoru poskušali kot svojo idejo, ki povezuje vse in nagovarja vsakogar, uveljaviti nacionalizem. Toda goreče zavzemanje za narod nikakor ni bila njihova posebnost. Tako k češkemu kot

slovenskemu in slovaškemu preporodu ter k pobudam za obnovitev ogrske in poljske neodvisnosti so mnogo prispevali tudi konservativci in posvečenci. Ker sta katoliška in socialdemokratska konkurenca mrzlično organizirali najrazličnejša združenja ter se iz dneva v dan učinkoviteje in velikopoteznejše zavzemali za dvig življenjske ravni ljudi, ki so bili v največji stiski, so liberalci svojo politično identiteto kombinirali še z zagrizenim "protifarškim" bojem ter z nasprotovanjem sindikalizmu in drugim izrastkom delavskega gibanja. Slednje v Srednji Evropi ni bilo samo marksistično, temveč tudi lassallovsko, v mediteranskem prostoru pa še anarhistično. Liberalci so se dejansko postavili v navzkrižni ogenj, ki je bil tako močan, da so v boju proti nasprotnikom z leve in desne začeli opuščati svoje bistvene zahteve po državljanski emancipaciji. Zelo zadržani so bili tako do uveljavljanja revežev kot žensk v javnem življenju. Ko se je politični kompas naravnal proti množicam, je bil Tavčar splošnim trendom sposoben slediti do nacionalnoliberalnih stališč – ki so se sicer najmočnejše uveljavila v Bismarckovem wilhelmskem Reichu –, dlje pa ne. Toda tajna zveza, ki jo je v kranjskem deželnem zboru iz strahu pred vzponom slovenskega katoliškega gibanja sklenil z nemškimi veleposestniki in renegati, je izvotlila tudi takšno njegovo pozicijo. Zato ni čudno, da je potem parlamentarce na Dunaju poučeval, kako se Avstriji ne da vladati ne germansko ne slovansko, temveč le liberalno.

A to je bil program, ki ni imel realnih možnosti za uspeh. Tavčar je na Kranjskem ostal osamljen pri poskusu njegovega izvajanja. Svobodomisleci so bili v habsburški monarhiji že od okoli leta 1870 dalje večinoma izraziti nacionalni liberalci, volilne reforme pa so kljub svoji neradikalnosti že pred začetkom la belle époque v politično areno pripeljale številne nove, drugače usmerjene glasovalce. Samo vprašanje časa je bilo, kdaj bodo o poslancih začeli odločati vsi polnoletni državljani. Ob nastopu la belle époque je bila uveljavitev splošne volilne pravice v zahodni

državni polovici Avstro-Ogrske že na vidiku, njeno vpeljavo pa so pospešili dramatični dogodki na Vzhodu.

Leta 1905 je v Rusiji, ki jo je pretresel niz porazov v Mandžuriji ter na Rumenem in Japonskem morju, kjer sta se carska armada in mornarica soočali z mikadovimi oboroženimi silami, izbruhnila revolucija. Orjaška dežela, ki je v imaginariju velikih in malih ljudi veljala za najčvrsteje zavarovano pred vsakršnim prevratom, se je zvijala v krčih, kakršne so dotlej poznale le zgodovine zahodno- in srednjeevropskih držav. Imperator Nikolaj II., ki je po svojih prednikih podedoval na koncepciji avtokracije utemeljeno krono, je zato oktobra 1905 zavl na konstitucionalistična pota. In nič ni pomagalo, da so bile kritične opazke o predstavniški demokraciji, ki jih je razširil ideolog carskega samodržavja Konstantin Petrovič Pobedonoscev, dobro utemeljene v življenjski empiriji. Po njegovi sodbi namreč lahko na parlamentarnih volitvah zmagajo le velike stranke, ki že zaradi svoje številčnosti ne morejo biti organizacije somišljenikov, temveč so v prvi vrsti interesna združenja. Takšna politična gibanja se nikoli ne ozirajo na potrebe celotne države, ampak se nujno izgubljajo v partikularnosti – v prizadevanju za lastno korist. To seveda pomeni tudi trud za kar največje in najdaljše obvladovanje oblastnih vzvodov, kar pa je v nasprotju s samo idejo demokracije ...

A Ruski imperij je bil že od dni Petra Velikega na poteh pozahodnjačenja, ki se ni moglo ustaviti na nikogaršnji ukaz. Sledenje Evropi in vključevanje v njene strukture se je zdelo večini njegovih intelektualnih in političnih vodnikov odrešilno. Revolucija leta 1905, ki je v carstvu Romanovih uveljavila parlamentarizem, je dejansko bila priprava na dramatični vrhunec tega procesa, do katerega je potem prišlo z odstranitvijo vladajoče dinastije marca 1917. Šele nekaj mesecev zatem, ob uri Leninovega novembrskega prevrata, se je nestabilna Rusija obrnila v povsem drugo smer.

Dežele, ki so nekoč v modernizaciji zaostale za osrednjimi silami Zahoda – in tako za carstvo Romanovih kakor za habsburško monarhijo in Italijo je ta karakteristika držala le malo manj očitno kakor za Osmanski imperij in Kitajsko –, so kljub naglemu večanju svoje moči postale zelo ranljive. Iz dneva v dan zmogljivejša sredstva industrijskega in komunikacijskega napredka niso bila na voljo le zagovornikom sledenja Združenim državam, Veliki Britaniji, Nemčiji in Franciji, temveč tudi novim barbarom. Ti so bili pripravljeni ves instrumentarij civilizacije izrabiti za kar najpopolnejšo uveljavitev svojih mračnih vizij. Barbarstvo 20. stoletja, ki je sledilo dolgotrajnemu in vsestranskemu vzponu Evrope na vseh kvantitativno zaznavnih

področjih, je bilo zato hujše in skrajnejše od prvotnega. Naglo razvijajoče se države, ki so si zadale za cilj izničiti zaostanek za tempo napredka diktirajočimi silami, so lahko zaradi sproščanja neznanskih človeških energij skrenile s tirnic, po katerih so se v prihodnost podale njihove vzornice. Marsikdo je sicer menil, da to ni mogoče, saj je vladalo prepričanje, da se svet v smer zarij, ki še niso žarele, podaja samo v okviru enega – zahodnjaškega – modela, zaradi česar se je ruska revolucija sprva štela za izboljšano verzijo francoske. A tu in tam je kdo le slutil, da bi lahko prišlo do drugačnih razpletov. Tako je avstrijski cesar in apostolski kralj Ogrske Franc Jožef, ki je jeseni 1897 zaradi srditih nemirov na dunajskih ulicah odtegnil podporo Badenijevi

Posebnost slovenskih gozdov so mešani gozdovi, ki nam vedno ponujajo možnost za oddih in rekreacijo.

Foto: Janez Oblonšek

vлади z jasno večino v parlamentu, že leta 1901 testamentarno uredil premoženjske in druge zadeve habsburške hiše za primer, če bi kdaj ostala brez prestola. Zakoni, ki so jih nekoč imeli za nespremenljive – kranjski politični mislec Franc Albreht Pelzhoffer se je zaradi drugačnega načelnega stališča o njih v začetku 18. stoletja znašel kar v žrmljah cenzure –, so kljub nekdanjemu vsiljevanju z najvišjega mesta in poznejšemu sprejemanju na ustaven način lahko v hipu izgubili svojo moč. V njih zapisane pravice so mogle ostati na papirju, če si posameznik ni znal ali zmogel izboriti njihove uresničitve.

Tektonski premiki v Rusiji so šokirali Evropo. Tudi v habsburški monarhiji so se odločujoči faktorji prestrašili podobnega pretresa. Splošna, enaka, neposredna in tajna volilna pravica za moške je bila v njeni zahodni polovici na državnem nivoju uvedena nemudoma, že v letih 1905–1907. Ta sprememba je zadala vsem elitističnim in kabinetnim politikom udarec, od katerega si niso več opomogli. Uspevali so lahko le še s pomočjo "najvišjega mesta" (dvora), a to je pomenilo vprego v državni voz in pristajanje na stališče vsakokratne vlade. Slednja namreč v habsburški monarhiji ni bila odgovorna parlamentu, temveč monarhu. Ljudski zastopniki so ji lahko pristrigali peruti zgolj z nesprejetjem proračuna in z neizglasovanjem njenih predlogov zakonov, vendar ji je t. i. decembrska ustava iz leta 1867 omogočala uveljavitev začasnih ukrepov, ki so pod krinko nuje lahko obšli večinsko voljo Državnega zbora. Parlament je bilo mogoče dati v oklepaj tudi s tem, da se ga preprosto sklicalo (tak pristop se je v zahodni polovici Avstro-Ogrske prakticiral med marcem 1914 in majem 1917).

Tavčar je bil v podonavskem (pol)imperiju eden redkih politikov, na katerega ruska revolucija 1905 ni napravila vtisa usodnega oziroma epohalnega dogodka. Že njegov generacijski vrstnik in nazorski somišljenik Ivan Hribar je bil povsem nasprotnega mnenja in je videl v vzniku parlamentarizma v carstvu Romanovih veliko politično priložnost. Skupaj z

mladočeškim prvakom Karlom Kramářem je začel snovati novoslovansko gibanje, ki si je zadalo za cilj okrepiti stike med Avstro-Ogrsko, Rusijo, Srbijo, Bolgarijo in Črno goro, s čimer bi se v doglednem času lahko postavila pod vprašaj naslonitev uradnega Dunaja na berlinski dvor in wilhelmsko vlado.

Slovenski katoliški in socialdemokratski politiki so ob prelomnih dogajanjih v carstvu Romanovih reagirali manj zaneseno, a zato z enako trdno zavestjo, da so spremembe nujne tudi na domačem terenu. Poslej se niso dali odvrniti od zahtev za radikalno volilno reformo. Katoliško politično gibanje se ni več balo dolgotrajnega vztrajanja v opoziciji, ki jo je "začinito" še z ostro obstrukcijsko taktiko. Njegov prvak Ivan Šušteršič, ki je že pred povzpethem na mesto kranjskega deželne glavarja (1912) imel tenak sluh za znamenja časa, je dal pobudo, da se reorganizira v Vseslovensko ljudsko stranko. To je bila jasna manifestacija zavesti, da bo prej ali slej treba dati v oklepaj tradicionalno parcelacijo monarhije na staroavstrijske kronovine in uveljaviti narodne državnopravne enote.

Po uveljavitvi splošne, enake, neposredne in tajne volilne pravice na večini s Slovenci poseljenega ozemlja bi Tavčar in rodoljubni liberalci, ki niso bili vidneje udeleženi v politizaciji množic in zaradi neaktivnosti ob preurejanju politične strukture zahodne polovice Avstro-Ogrske v letih 1905–1907 niso dobili nobene koncesije, lahko postali pomembni le v zvezah s strankami drugih narodov, v sodelovanju z internacionalističnimi gibanji ali pa zaradi bližine dvoru. Toda težava je bila v tem, da so bili za vse neperspektivni. Njihova moč v deželah na jugozahodnem robu dvojne monarhije je bila – razen v Trstu in deloma še na Goriškem – iz dneva v dan manjša. Tavčar je vodil rodoljubne liberalce naravnost v politični brodolom. Nazadnje ob preurejanju volilnega reda za Kranjsko (1908) ni izposloval niti najmanjše koncesije niti za svoje najvnetejše agitatorje – učitelje. Ti zaradi podrejenosti deželnim oblastem sicer niso mogli igrati enake vloge kakor duhovniki v

katoliškem taboru, je pa njihova prisotnost na terenu vseeno dajala svobodomislecem določeno oporo (vsaj pri zbiranju informacij).

Tavčar kljub izpričani politični neuspešnosti – kot "absolutni mali kralj" ga je na Kranjskem po kratki prehodni dobi, ki ji je vtisnil pečat Fran Šuklje (1908–1911), zamenjal vodja katolikov Ivan Šušteršič – in vedno manjši vlogi svoje Narodno napredne stranke, drugim ni bil pripravljen odstopiti vodilnega položaja med rodoljubnimi liberalci. Odločno je nasprotoval zelo dejavnemu mlajšemu soborcu Gregorju Žerjavu, ki je dobro razumel položaj za habsburškimi mejniki v začetku 20. stoletja. Prav tako je zahrbtno rovaril proti svojemu vrstniku Ivanu Hribarju, ki si je z gospodarsko dejavnostjo in idealizmom pridobil ugled med rojaki različnih nazorov. Ironija zgodovine je, da sta v bistvenih vprašanjih med prvo svetovno vojno oba lažje in produktivneje sodelovala z novim prvakom slovenskega katoliškega tabora Antonom Korošcem kakor s svojim načelnim somišljenikom Tavčarjem. Žerjav je bil v prelomnem času razpadanja avstro-ogrske monarhije nadvse učinkovit tajnik državnozborskega kluba Južnih Slovanov v dunajskem parlamentu, ki ga je sicer vodil navdušenje množic in spoštovanje parlamentarnih kolegov vzbujajoči štajerski duhovnik. Po drugi strani je Hribar prek svojih zvez s finančniki poskrbel za to, da je Korošec kot predsednik Narodnega sveta Slovencev, Hrvatov in Srbov v kritičnih trenutkih razpolagal z denarnimi sredstvi, ki so mu omogočala kar najbolj učinkovito politično delovanje. Med stebri rodoljubnega gospodarstva je edino Tavčar, ki se je med prvo svetovno vojno uspel vsiliti za odločujočega moža Ljubljanske kreditne banke, prispevek v ta namen odklonil (čeprav ga je najprej obljubil). To je bilo v čudnem neskladju s poprejšnjo širokogrudnostjo njegovih rok.

Potem ko je Tavčar med letoma 1905 in 1908, ko sta bili uveljavljeni državno- in deželnozborska volilna reforma, izgubil dvoboj s katoliškim tekmečem in soimenjakom

Šušteršičem, se je dejansko spustil na občinski nivo. Kot ljubljanski župan je med prvo svetovno vojno poskrbel za kolikor toliko urejeno prehrano mestnega prebivalstva, kar spričo bližine soške fronte in strahotnega splošnega pomanjkanja ni bila niti malo lahka naloga. Zaradi njene relativno uspešne izpolnitve – v več avstro-ogrskih mestih, še posebej na Dunaju in v Trstu, je bilo stanje mnogo težje – je postal nemara najbolj priljubljeni vodja lokalne samouprave na Slovenskem.

Pokanje avstrijskega okvira v letih 1917–1918 je Tavčarja soočilo z novimi izzivi: kljub sodelovanju v patriotskih manifestacijah po sarajevskem atentatu ni bil prehudo obremenjen s habsburškim hiperlojalizmom. Imel je prijatelje, ki so v senci njegove impresivne postave delovali za oblikovanje srbsko-hrvaško-slovenske nacionalne države, kar mu je po njenem oblikovanju odprlo možnost za politično vrnitev v velikem slogu. Čeprav je v precejšnji meri uspel uveljaviti razlago, da je pred avstro-ogorskimi oblastmi gorečega patriota le igral, je priložnost izkoristil le na pol: resda je ob razpadanju habsburške monarhije poudarjal, da se na malenkosti ne sme več gledati – tudi njegova najznamenitejša povest *Cvetje v jeseni* je zaznamovana s takšnimi mislimi –, a čez kranjske mejnike dejansko ni uspel pogledati. V Narodni vladi, v katere sestav ni pripustil politično širše razgledanega Ivana Hribarja, je kot "poverjenik za prehrano" nastopal proti zasedbi južne Koroške, ko bi tak podvig ne vzbudil odpora, za Trst pa se je navduševal predvsem platonično – z lansiranjem krilatice, da ima to mesto vlogo slovenskih pljuč. Po logiki stvari njegov resor za aprovizacijo pri reševanju mejnih vprašanj sploh ne bi smel imeti besede, toda v stvarnosti novembra 1918, po več kot štirih letih neznanske groze, strahot in lakote, je bila situacija drugačna. Tavčarjevo stališče je bilo še kako pomembno, in če je on dejal, da Celovca in Beljaka ne more preskrbovati, je bil to več kot zgolj migljaj proti napotitvi rodoljubnega vojaštva v ti dve mesti. Ob severni meji je potem od začetka decembra 1918 do

pozne pomladi 1919 zaradi nikogar zadovoljujočega položaja kar velikokrat tekla kri. Tavčar, ki se je temu hotel izogniti, je s svojo politiko dosegel ravno nasproten učinek od zelenega. Če se je "visoški gospod" kot politik mnogokrat uspel umestiti na pravo mesto, je marsikaj govoril ali storil ob nepravem času. S tem pa je postal problematičen tudi sam njegov položaj ...

Politični zaton Ivana Tavčarja je bil ravno tako slovesen kot temeljit: znašel se je med najuglednejšimi odlikovanci kralja Aleksandra, toda moral je gledati, kako je v Ljubljani spomladi 1921 prevladala katoliško-(narodno) socialistično-komunistična naveza. Njegova nestanovitna politika, ki ji je zmerom manjkalo čvrste osi – "visoški gospod" se je v Zagrebu med pristaši državnopravne ideje Anteja Starčevića kričavo razglašal za "planinskega Hrvata", v Ljubljani pa je svojim rojakom enako zaneseno klical "Slovenija nad vse!" –, je doživela polom: liberalni tabor se je po koncu prve svetovne vojne kmalu začel cepiti. Tavčar je zgolj formalno načeloval Jugoslovanski demokratski stranki, ki je združevala naprednjake od obdravskega severa do primorskega juga. Ta politična grupacija se je soočala ne le s katoliško in marksistično, temveč tudi z liberalno konkurenco na levi in desni. Vzniknila je Narodnosocialistična stranka – ki se ni zgledovala po podobno imenovanih političnih grupacijah pri Nemcih, temveč po demokratični češki "sestri" –, v Slovenijo pa so se razširili tudi Pašičevi radikalci. A slednji se kljub prizadevanjem Ivana Hribarja in njegovih najožjih somišljenikov niso mogli znebiti svojega srbskega obeležja. Med nekatoliškimi volivci na podeželju so leta 1920 triumfirali agraristi pod vodstvom Ivana Puclja. Tavčar je lahko le upal, da to pomeni napoved slabitve moči politično angažiranih duhovnikov na Slovenskem. Glasove so si agraristi, ki so se organizirali v Samostojni kmetijski stranki, pridobili predvsem zato, ker so vsaj za kratek čas ob treh tradicionalnih taborih (katoliškem, liberalnem in marksističnem) oblikovali še četrtega. A ta je potem

pri Slovencih hitro izgubil svojo moč, saj se je pustil podkupiti naprednjakom. Zato pa je imel veliko vlogo pri Hrvatih, Madžarih, Čehih, Slovaki in Romunih, pa tudi pri Srbih. Njegovo moč so zlomile šele komunistične oblasti po drugi svetovni vojni.

Tavčar, ki je od jeseni 1918 dalje na vso moč zagovarjal narodno in državno enotnost – končno je razumel položaj, v katerem so se slovenski liberalci znašli po letu 1907 oziroma 1908 –, se je soočil še z enim razočaranjem. Menjava denarja v Kraljestvu/Kraljevini SHS, ki je uveljavila relacijo 4 (jugo)krone za 1 (srbski in hkrati vsedrжавni) dinar, je bila po njegovem malone katastrofa. Toda "visoški gospod", ki je videl samo ponižujočo simbolno plat te finančne operacije, je spregledal, da v vojni hudo prizadeti (jugo)vzhod države ni imel kapitala, s katerim bi lahko izkoristil nove razmere. Blago s kronskega območja je postalo na ozemlju nekdanje Kraljevine Srbije mnogo konkurenčnejše, to pa je pomenilo veliko spodbudo gospodarskemu – zlasti industrijskemu – razvoju slovenskega prostora. Slednji je v prvem desetletju obstoja jugoslovanske monarhije materialno razmeroma hitro napredoval, na kar je kazala tudi prekinitev velikega izseljevalnega toka.

Tavčar je v intervjuju, ki ga je z njim leta 1920 napravil Izidor Cankar, povedal, da se je liberalizma oprijel, ker je bil v dneh njegove mladosti moderen – kakor je pozneje postal socializem. Po drugi strani je poudaril, da je katolicizem doživljal povsem drugače: zanj je bil v svoji obrednosti trajno poetičen, v vernosti pa nikoli (povsem) pozabljen. To ga je velikokrat spravljalo v nelagoden – celo shizoiden – položaj. Ker slovenski rodoljubni liberalizem v času Tavčarjevega vodstva ni bil spodoben nadaljevati narodnointegracijske smeri iz svojih zlatih let, ko so mu ton dajali Josip Vošnjak, Josip Jurčič in Valentin Zarnik, se je usmeril predvsem v boj proti možem, ki so si prizadevali tudi v politiki uveljaviti docela katoliške poglede. V tem seveda ni bil nikakršna posebnost. Je pa zato na področjih življenja, na katerih je bil liberalizem za

Evropo kot celoto najpomembnejši, zapustil precej skromne rezultate. Vnema za širjenje ustavnega mišljenja, strpnosti, emancipacije zapostavljenih državljanov in za oblikovanje zavesti o pravicah slehernika je bila pri Tavčarju in njegovih pristaših precej medla. Uveljavitvi žensk v javnem življenju, ki jo je v nekaterih segmentih zagovarjal že "oče naroda" Janez Bleiweis, je "visoški gospod" postal bolj naklonjen šele po poroki s Franjo Košenini (1887).

Prav tako se Tavčar ni mogel pohvaliti s toleranco. Ni samo dal brezobzirno napadati duhovnikov in laikov v vrstah katoliških narodnjakov – Ivana Šušteršiča se je ob zori 20. stoletja v Državnem zboru lotil celo osebno in ga skupaj s pangermanskimi poslanci srdito obtoževal nepoštenega kupčevanja s Thomasovo žlindro, knezoškofa Antona Bonaventuro Jegliča ter Janeza Evangelista Kreka pa je tik pred prvo svetovno vojno pustil "secirati" v *Narodu* –, temveč je kazal moč tudi pred somišljeniki. "Visoški gospod" se je do njih vedel kot izrazito avtoritaren politik. Ko je Anton Aškerc v zvezi s razvpitim celjskim gimnazijskim vprašanjem, ki je leta 1895 postalo celo povod za razpad vlade kneza Windisch-Graetza, zagovarjal odločno politiko – kajti če padejo štajerski Slovenci, pridejo na vrsto še drugi –, ga je Tavčar opozoril, da rodoljubni liberalci zagovarjajo kompromisno linijo njegovega *Naroda*. Znameniti pesnik balad in romanc je po takem poduku nemudoma odstopil s položaja urednika *Ljubljanskega zvona*.

Tavčar je politiko razumel v prvi vrsti kot boj na taktičnem nivoju (po čemer je bil podoben skoraj generacijo mlajšemu Antonu Korošču); na strateško raven je posegal le izjemoma. Njegov marksistični nasprotnik Henrik Tuma – ki je bil najprej svobodomislec – je sodil, da se nikoli ni potrudil razumeti niti temeljnih idej liberalizma. Ta ocena je vsekakor preostra: "visoški gospod" je pred letom 1918 zares deloval predvsem kot

nasprotnik katoliških politikov in njihovih nazorov ter je kot tak nastopal v javnosti izrazito priložnostno, toda po prvi svetovni vojni se je v mnenjskem spopadu z bojevitimi komunisti izkazal tudi kot promotor načel. Sugestivno je zagovarjal svobodo misli, podjetništva in političnega organiziranja. Več kot napol je izrekel pozneje tako znamenito formulo Johna Kennetha Galbraitha, da je kapitalizem izkoriščanje človeka po človeku, komunizem pa ravno obratno. Marksistično doktrino je Tavčar štel za simplifikacijo, ki jo je zagrešil po oblasti hlepeči in zato egalitarizem podrejenih zagovarjajoči um. "Visoški gospod" je sodil, da nobena diktatura ne more dolgoročno zmagati proti človekovi naravi, ki je zaznamovana z različnostjo. Tavčar, ki se nikoli ni zavzemal niti za polno enakopravnost – kaj šele za kakršno koli enakost –, je tako demonstriral svojo zavezanost liberalni klasiki 19. stoletja. Zavrgel je celo mladostni radikalizem. Njegova nacionalnoliberalna stališča so se obrusila, kar pomeni, da je hodil ravno obratno pot kakor večina svobodomislecev.

Tavčar je bil samosvoja in večplastna osebnost. Ni nespremenljivi agregat, ki v okolico nenehno oddaja enake energijske valove. Večni Tavčar je pisatelj; časni je bil politik. Njegovo življenje je bilo hkrati uspeh in polom; dediščina, ki jo je zapustil rojakom, pa je tako zgled kot svarilo. V Tavčarjevih potezah, ki so postale arhetip slovenskega liberalizma, se skriva tudi tragedija tega političnega pojava: namesto da bi rasel iz integrativnih mladoslovenskih temeljev, se je po nemškoavstrijskem zgledu definiral kot elitistični stolp, ki je postavljen predvsem zato, da opozarja na svoje promotorje. Potemtakem ni čudno, da se je v potresih časa popolnoma razsul; njegovi ostanki so najprej – v drugi svetovni vojni – v precejšnji meri postali privesek katoliškega tabora, pozneje – po letu 1945 – pa nekateri še komunističnega.